

ORMÁNDI KRISTÓF

WERNER REZSŐ RUDOLF

(1838–1907)

I. Életrajz

Werner Rezső Rudolf¹ jogtudós, köz-és váltó-ügyvéd, a bölcséleti jogtudomány és a büntetőjog nyilvános rendes tanára volt.² 1838. július 12-én született Kalocsán, polgári családba. Apja *Werner* Károly iparos, anyja *Schwerer* Magdolna.³ A „gymnasium” négy osztályát Kalocsán, az 5. és 6. osztályt Baján, a 7. és 8. osztályt kalocsai papnövendék-ként Pécsen végezte, majd két évig hallgatott teológiát a kalocsai papnevelőben. Ezután rövidesen megszakította az egyházi tanulmányait, és az érettségi vizsga letétele után 1859-ben joghallgató lett a budapesti egyetemen. 1865-ben a kötelező három szigorlat letételét követően jogi doktorrá avatták, és az újonnan megnyílt pécsi püspöki jogi lyceumban segédtanárrá nevezték ki. 1866-ban már rendkívüli, 1869-ben pedig rendes tanári kinevezést kapott a bölcséleti- és jogtudományok előadásával megbízott tanszéken.⁴ 1873-ban a kassai királyi jogakadémián ugyanezen tanszék tanárává vált,⁵ és innen ment Kolozsvárra, ahol mint a jogbölcsélet egyetemi tanára oktatott. Az 1905. évi nyugalmazása után Budapestre költözött, ahol zárkózott életet élt.⁶ Életének 69. évében, 1907. április 15-én halt meg Budapesten.⁷

„Munkásságát tekintve a Schelling [Schilling]⁸-féle vallásos természetjogi felfogást követő jogbölcsész volt,⁹ aki a jogbölcsélet történetéről írott könyvét (*A bölcsészeti*

¹ Született: *Werner* Rudolf Elek (R. Kat. Egyház 1838, p. 31.)

² Magyarország tiszti cím- és névtára 1887, 326. p.

³ R. Kat. Egyház 1838, p. 31.

⁴ A pécsi jogakadémián 1866-tól „Dr. Werner Rezső a jog- s államtud. encyclopaediáját, az észjogot, a büntetőjogot, eljárást és a bányajogot [...] adta elő”. KOPCSÁNYI 1897, 42. p.)

⁵ Kassai pályafutása során feljegyezték, hogy a büntetőjog neves művelőjévé képezte magát, számos, a korban jelentőséggel bíró szakvéleményt adott. (SZABÓ 2019, 139. p.)

⁶ Tudományos és oktatási szempontból már annak előtte is csak a szükséges mennyiségű publikáció elérésére hagyatkozott, tehát feltételezhető hogy mindig is introvertált lelki alkat volt.

⁷ A *Budapesti Hírlap* ide vonatkozó cikke szerint 77. éves korában hunyt el. (Budapesti Hírlap 1907. ápr. 17. 92. szám.) Más információk szerint 72 éves volt mikor meghalt. (Magyarország 1907. ápr. 18, 93. szám 10.p.) Ez a korabeli dokumentumok megbízhatatlanságának is tulajdonítható.

⁸ A hivatkozott forrásban Schelling-ként szerepel, de valószínűleg a szerző itt Friedrich Adolf Schilling lipcei jogtanárra gondolt.

jogtudomány történelme, kiegészítésül Schilling természetjogi művéhez,) tekintette fő művének, mintegy kiegészítésnek szánva Schilling gondolataihoz, amelyet ő maga ültetett át magyar nyelvre (*A természetjog, vagy bölcséleti jogtudomány kézi könyve, összehasonlító tekintettel a tételes jog intézkedéseire.*). Elsősorban szaklapokban, legfőképpen a *Magyar Igazságügyben*, a *Büntetőjog Tárában* és a *Jogtudományi Közönyben* jelentek meg cikkei. A jogbölcséleten kívül a büntetőjog területén is otthonosan mozgott, legjelentősebb művei: *A dolus és culpa jelentősége a büntetőjogban*, az 1878: V. és 1879: LX törvények kommentárjaként megírt *A magyar büntetőjog általános elvei*, valamint az iskolai használat céljából készült, a büntettek, vétségek, kihágások rendszerezésére írt mű (*A büntettek, vétségek és kihágások*, Budapest, 1882). Mindemellert Werner volt az, aki véleményes jelentést írt Somló Bódog habilitálási értekezése tárgyában (Kolozsvár, 1899), valamint Dr. Oberschall Pál *Visszaesés* című művére vonatkozóan (Kolozsvár, 1901).¹⁰

Ezen összefoglalót helyenként a történelmi hitelesség kedvéért jelen szerző pontosította. Az alábbiakban vizsgáljuk életének és pályafutásának bizonyos fellelhető részleteit. Magánéletéről és tudományos pályafutásáról – pontos feljegyzések hiányában – keveset tudunk, de életének néhány jelentős mozzanatáról vannak adatok.

Példának okáért: az esküdtek elnöke volt a *Ratiu* János és társai ellen indult 1892. évi büntetőperben (mely később a memorandum-per néven vált ismertté) és ő hirdette ki a verdiktet.¹¹ A *Pesti Napló* így emlékezik meg ezen eseményről:

„Hosszas várakozás után fél kettőkor szólalt meg a csöngetyü, jelezve, hogy az esküdtek elkészültek a Verdikkal. Az ajtókat megnyitották és az esküdtek elfoglalták helyeiket. Itt közlöm neveiket: Gróf Teleki László, báró Feilitzsch Arthur, Hatházy Sándor, Merza Lajos, Balogh Károly, dr. Nagy Mór, dr. Werner Rezső, dr. Pisztóry Mór, dr. Pap Antal, Ladies Nándor, Seéky Miklós, Molnár József rendes tagok és Gergely Sámuel pótesküdt. Ott voltak a teremben a kidölt esküdtek is, akik időközben ismét meggyógyultak: Nagy Kálmán, dr. Bogdán Péter és Gajzágó Manó. Megjegyzendő, hogy az utóbbi kettő ellen az oláhok a tárgyalás első napján érdeklőségi kifogást emeltek, mert az ügyvédi kamarához intézett följelentést két év előtt ők is aláírták. Midőn tehát kidőltek az esküdtek sorából és pótesküdekkel helyettesítették magukat, a különben is teljesen alaptalan kifogásnak elvették az élet. Dr. Werner Rezső egyetemi tanár, az esküdtek főnöke, halálos csendben kezdte meg a verdikt kihirdetését:

– Én Werner Rezső, az esküdtszék választott főnöke, becsületemre és lelkiismeretemre, Isten és ember előtt kijelentem, az esküdtszék határozata ez [...] A teremben a

⁹ Egy másik álláspont szerint, amelyet *Szabadfalvi* és az ÖBL vonatkozó biográfiai cikke képviselnek, az akkoriban Európában elavuló félben lévő kantianus észjogi irányvonalát követte a jogfilozófianak. (SZABADFALVI 2008, 13–18. pp. SZABÓ 2019, 139. p.)

¹⁰ SZTE NEMZETKÖZI JOGI ÉS EURÓPAI JOGI TANSZÉK 2019.

¹¹ A memorandum-per lényege, hogy 1892-ben román értelmiségiek memorandumot írtak Ferenc József császárnak, amelyben követelték az autonómiát, a román kisebbséget megillető jogokat és az egyenlő bánásmódot. Mivel Erdélynek a román királysághoz való csatolását tüzték ki célul, ezért 1894-ben igaztás vádjával büntetőeljárás indult ellenük a kolozsvári törvényszéken. A vádlottak Dionisie Roman, Patriciu Barbu, Dr. D.O. Barcianu, Gherasim Domide, Dr. Teodor Mihali, Dr. Aurel Suciu, Mihaiu Veliciu, Rubin Patîța, Nicolae Cristea, Iuliu Coroianu, Gheorghe Pop de Băsești, Dr. Ioan Rațiu, Dr. Vasile Lucaciu, Dimitrie Comșa, Septimiu Albini voltak.

légy dongását is meg lehetett volna hallani. A vádlottak tettettett közömbössége megszűnik, egyik-másiknak arca sápadozik az izgatottságtól [...]”¹²

Maga a verdikt egyébként az volt, hogy *Ratiut* 10 igen, 2 nem szavazattal, *Corolanut* és *Lucianut* 11 igen, 1 nem szavazattal bűnösnek nyilvánították. A többi vádlottat is négy kivétellel bűnösnek nyilvánították, utóbbiakat egyhangúlag ártatlannak kiáltották ki. A bűnös vádlottakat két hónaptól öt évig terjedő államfogházban eltöltendő szabadságvesztésre ítélték.¹³

Szabadfalvi József A kolozsvári egyetem szerepe a magyar jogbölcseleti gondolkodás megújításában című cikkében megemlíti, hogy a tanszékalapító *Jeney* Viktortól vette át a katedrát 1888-ban, valamint hogy említett jogbölcseleti *opusa* 1875 és 1903 közt öt kiadást ért meg, és a kortárs hazai jogi oktatásban alapmű státuszt töltött be.¹⁴ *Jeney* tanszéke az észjog, jogenciklopédia és protestáns egyházjog tárgyakat oktatta. Az észjog tantárgy elnevezése 1888-ban, azaz *Werner* kinevezésével egyidejűleg „bölcseleti jogtanra” változott, az 1900-as évek elejétől jogbölcselet néven vált ismertté.¹⁵ Vannak feljegyzések arról, hogy rendszeresen tagja (beltaagja) volt az államvizsga („*jogtudományi államvizsgálat*”) bizottságnak, illetve egy ízben, 1884-ben a magyar királyi államvizsgálati bizottság tagjává is választották.¹⁶ Nyugdíjba vonulásakor a Ferenc József Tudományegyetem rektora az alábbi szavakkal búcsúztatta: „[...] e tanévben vált ki közülünk *Werner Rezső*, a jogbölcselet és nemzetközi jog¹⁷ nyilvános rendes tanára, ki e minőségében az 1888/89-iki tanév eleje óta működött egyetemünkön. Már megelőzőleg, mint a pécsi püspöki, majd a kassai királyi jogakadémia nyilvános rendes tanára, elismert, kiváló nevet vívott ki magának úgy tanszékén, mint a magyar tudományos irodalom lényeges gazdagításával. Hivatásán egyetemünkön is mindvégig lelkes odaadással csüngött, tanterméből a tanítványok ezrei kerültek ki, kik hálásan emlékeznek vissza a fáradhatatlan, lelkes és humánus tanár áldásos tevékenységére.”¹⁸

Werner Rezső személyiségéről nem sok ismert, mivel az utókor számára jelleméről, vonásairól feljegyzés, anekdota nem maradt fenn. Halála sajátos körülményeiről azonban a kortárs sajtóból nyerhetünk tájékoztatást. A *Budapesti Napló* tudósítása szerint „A hetvenhét éves öreg úr, a ki két évvel ezelőtt ment nyugalomba, egészen magányosan lakott a Szentjános-tér 4. számú házában lévő lakásán. Lakásának küszöbét két év óta nem lépte át orvosán kívül soha senki. Jómódú aggastyán volt, a ki nagy áldozat árán lakásából valóságos múzeumot rendezett, maga főzött, takarított, csakhogy cselédséggel se kelljen érintkeznie.”¹⁹ Csupán házmesterével tartotta a kapcsolatot, aki mikor figyelmes lett arra hogy az öregúr napok óta nem hagyta el lakását, értesítette a rendőrséget, akik ott találták *Wer-*

¹² Pesti Napló 144. sz. 1894. május 26. 9. p.

¹³ Budapesti Hírlap 1894. szeptember 8. 248. sz. 11. p.

¹⁴ SZABADFALVI 2016, 213–237. pp.

¹⁵ MINKER 2003, 68–69. pp.

¹⁶ Magyarország tisztí cím- és névtára 1884, 266. p. 326. p.

¹⁷ Jóllehet a nemzetközi jogot is oktatta, ilyen vonatkozású műve nem maradt fenn, ezért ezen tanulmány azt nem tárgyalja.

¹⁸ KISS 1905, 13–14. pp.

¹⁹ Budapesti Hírlap 1907. ápr. 17. 92. sz.

neret holtan, az ágyon heverve.²⁰ A műkincsgyűjtés volt egyetlen ismert szenvedélye, lakásán több ezer korona értékű felhalmozott műkincseket találtak.²¹

II. Tudományos munkásság

Az, hogy *Werner* Rezső pontosan milyen szerepet töltött be a magyar jog, illetve a magyar jogbölcselet fejlődésében, illetve melyik tudományos irányvonal követői közé sorolható, a mai napig kérdéses. Bár *Szabadsfalvi* egy helyütt a történeti jogi iskola képviselőjének állítja be, ez az állítás nem teljesen állja meg a helyét, ugyanis több helyen kritizálta a pusztán történelmi alapokon nyugvó jogfelfogást.²² Még kevésbé támogatta a pusztán vallási alapokra helyezett jogfilozófiát. Helyette inkább a kanti észjog egyfajta komplexebb értelmezését tartotta célszerűnek, amely a történelmi és az adott társadalmi viszonyokra is tekintettel van, ahogy azt jogbölcseleti tankönyvéből is kiolvasható. Bár Kassán a büntetőjog tanáraként némi tekintélyre tett szert, és szakvéleményei keresetté váltak,²³ nem mondhatni, hogy kortársai abszolút mértékben honorálták volna tudományos munkásságát. 1872-ben a pesti egyetemen²⁴ azért nem vették fel tanárnak, mert „nem működött annyit irodalmilag”, hogy „irodalmi érdeme cserébe vétessék a hosszú évek során átfolyt sikeres oktatásban bebizonyított, de irodalmilag nem érvényesített tanítási képességgel.”²⁵

Említett könyvről, amely *A bölcsészeti jogtudomány történelme* címet viseli, hosszasan lehetne értekezni, de itt a terjedelmi okok miatt csak egy rövidebb bemutatásra, illetve elemzésre kerül sor az érdekesebb momentumok megragadásával és kiemelésével. Tudvalevő, hogy *Werner* könyve a kor egyik népszerű és gyakran forgatott egyetemi tankönyve volt, mely nem csak odahaza, Kolozsváron volt kötelező olvasmány, a pesti egyetemen és a vidéki jogakadémiákon is használták.

A jogbölcselet (akkori nevén: bölcsészeti jogtudomány) történelmét *Werner* az ókori sumer és egyiptomi kultúrákig eredezteti vissza. Ezen a téren nem ír semmi – jelen tudásunk szerint – meglepőt, viszont ahogy a mű olvasásában eljutunk *Groot* Hugo (*Grotius*) koráig, és azon túlra, már kiterjedt kritikai észrevételeket és reflexiókat fogalmaz meg az elmúlt korok híres jogbölcseleinek felfogásával, elméleteivel szemben. Ő *Werner* értelmezése szerint „[...] a jognak mélyebb alapot kölcsönözve, a természetjog rendszeres művelését és iskoláját megalapítja. Ez elmélet előnyeihez tartozik: a jog visszavezetési tulajdonképeni kútforrására, az emberi természetre; ennek folytán a természetjog önállósítása theológiától és pozitív jogtól.”²⁶ A klasszikus természetjog művelőivel

²⁰ A *Magyarország* című lap ugyanezen információt tartalmazó cikke hozzáteszi: „A különös öreg embert aggkori véglgyengülés ölte meg. Évek óta valami belső bajban szenvedett, amely a különben erős testalkatú embert valósággal összeroncoltta.” *Magyarország* 1907. ápr. 18, 93. szám 10. p.

²¹ Uo.

²² SZABADFALVI 2011; WERNER 1903, 131–39. pp.

²³ SZABÓ 2019.

²⁴ Ma Eötvös Loránd Tudományegyetem (ELTE)

²⁵ MEZEY 2006, 1. p.

²⁶ WERNER 1903, 58. p.

(Grotius, Hobbes, Pufendorf) kapcsolatban azt kritizálta, hogy hiányzik a jogi föelveknek az erkölcstől való elválasztása, a jogi alaptanok kifejtése és következetes alkalmazása.²⁷

Ezt az irányvonalat *Thomasius* vitte tovább, aki már elkülönítette a (természet)jogot az erkölcstől és az illetőtől. A szerző úgy véli, „*Thomasiusnak kétségkívül érdeme, hogy a természetjog, mint teljesen önálló jogtudomány föltüntetésére ő tette meg a legelső elhatározó lépést; noha más oldalról nem lehet tagadni, hogy a mód, melyen azt tevő, több tekintetben kifogás alá esik összes rendszerével együtt.*”²⁸ *Thomasius* vezérlő elve, a boldogság, nem pusztán erkölcsi elv, és a jogot is csak negatív körülírással definiálja. *Thomasius* munkáját *Leibniz* és *Wolff* jogértelmezései követték, illetve tökéletesítették, de itt már megjelentek az ezt tagadó reakcionárius iskolák és híveik is. Ezt az irányvonalat többek közt *Heinrich Cocceji*, *Justus Henning Böhmer* és a szkeptikus írók képviselték, akik a természetjogi rendszerek bírálatát tűzték ki feladatuk, így szükségképpen szkeptikus, kritikai modorban jártak el. Ezek a tanok illetve nevek azért képviselhetnek viszonylagos nívumot, illetve inkább ritkaságot, mert a 18–19. század jogbölcselet fejlődését a mai szerzők már jellemzően nem jegyzik ily részletességgel.

Ezen túl *Werner* a természetjog fejlődését országokénti bontásban adja közre, amelyből csak az eklatánsabb példákat emelném ki. Angliában *Locke* államelméletét, a Bentham-féle érdekelvet úgy summázza, hogy ezek materialista filozófiák, amelyek az embert tisztán mint érzéki lényt tekintik. A franciáknál ebben a korszakban az „állam-írók”, *Montesquieu* és *Rousseau* munkásságára helyezi a hangsúlyt. Előbbi fő művének a *Törvények szellemét* tekinti, amelyben kifejtésre kerül, hogy a törvények a dolgok természetéből fakadó szükségképpeni viszonyok. „*Azt állítani, hogy nincs jog és jogtalanság pozitív törvény nélkül, annyi mint azt állítani, hogy a sugarak nem voltak egyenlők, mielőtt a kör nem vonatott*” – írja körül *Werner*.²⁹ Utóbbi a természetbe való visszatérés filozófiája miatt lett híres, de mivel maga *Rousseau* sem igen hitt ennek sikerében, ezért dolgozta ki a társadalmi szerződés fogalmát, mely egy önkéntes akaraton (*volonté generale*) alapuló társadalmat feltételez. Ez a közakarat ad létet az „állami egyesületnek”, amely passzív értelemben állam, aktív értelemben szuverén. A főhatalom forrása maga a nép, ez a hatalom elidegeníthetetlen és átruházhatatlan.³⁰ *Werner* szerint *Rousseau* elméletének az a sajátossága, de egyúttal hibája is, hogy az egyén szabad akarata helyére a „közösség abszolútizmusát” telepíti. Minden olyan elmélet, mely csak szabadságot ismer, de a köteleseket nem említi, a társadalmi létet – véleménye szerint – alapjaiban lehetetleníti el.³¹

A következő fontos fejlődési etapot *Kant*tól a jelenkorig határozta meg a könyv. Eme filozófus talán hírnevén kívül azért érdemelt kiemlést, mert maga a szerző is tőle eredezteti a kantianus eszmék ihlette észjogi vélekedését. *Werner* véleménye szerint két alapeszme létezik, a rend és a szabadság, amelyek a korok során versengtek egymással, és nem volt közös pont a kettő közti egyensúly megtalálására. A bölcselet az ó-, középső- és újkor különböző irányzatai után „lyukra futott”, és *Hume* szkeptizmusánál megakadt, amely a mélypontot jelentette. Ebből próbálta *Kant* kritikai bölcselete, észjogi

²⁷ Uo.

²⁸ Uo. 72. p.

²⁹ Uo.

³⁰ Uo. 91. p.

³¹ Uo. 92. p.

elmélete által kiemelni a filozófiát.³² Szerinte a dolgokat nem minőségük révén, hanem a tapasztalat és a róluk alkotott ismeretek alapján ismerhetjük meg (az *a priori* ismeretek lehetetlenek.) Legfontosabb szabálya (*categorycus imperativus*) a következő volt: „cselekedjél úgy, hogy a te akaratod szabálya mindenkor egyúttal az általános törvényhozás elvéül szolgáljon.”³³ – tehát a jogelméletet az erkölcsstan alapjaira emelte. *Werner* így karakterizálta *Kant* rendszerét: „*Kantnak érdeme, hogy a jog és az erkölcsi kör határait tüzetesebben kijelölé [...] De ép e két elem túlhajtásában fekszik jogelméletének főhibája is, a mennyiben az észnek életalkotó, törvényhozó működést is tulajdonított [...]*.”³⁴

Kant dualizmusát *Fichte* és Friedrich Wilhelm Joseph *Schelling* egészítette ki, illetve részben cáfolta is. *Fichte* támadta *Kant* észjogi elméleteit és a természetjogi iskolát. Az alanyi észlegességet tekintette vezérlő elvnek. *Schelling*nél már megjelenik a tárgyilagosság. Továbbfejlesztette *Kant* és *Fichte* egyoldalú idealizmusát, szerinte a jog és az egyes jogintézmények az általános ész és akarat produktumai,³⁵ amivel inspirálta a hittani és a történeti jogi iskolát is. *Werner* úgy látta, *Schelling* fő gyengesége az absztrakciók túlzott mértékű alkalmazása, hiszen az általános eszme megnyilvánulása az individuális problémákat, létezőket jelentőségüktől megfosztja. Továbbá az „abszolútumra” mint vezérlő elvre való folytonos hivatkozása alaptalannak tetszik.³⁶ *Schelling* rendszerének hibáit *Hegel* igyekezett javítani, aki már a jog-erkölcs-illetem hármasságát egymástól konkrétan elhatárolta, viszont a jogköröket zavarosan állapította meg, a jogot mereven pusztán az állami akarral azonosította, így a szubjektív elemet kizárta belőle. Ezért az ő jogelmélete is egyoldalú maradt.³⁷

A hittani jogi iskoláról az volt *Werner*nek a véleménye (vallását gyakorló keresztény beállítottsága ellenére), hogy álláspontjuk érvénytelen, sőt káros, mivel a keresztény világnézet nem ad okot a jognak a teológia alá rendelésére. A történeti jogi iskolával kapcsolatban azt hozta fel, hogy az túlzottan a szokásjogra és a múltra helyezi a hangsúlyt. Kifogásolható az is szerinte, hogy a római jogot az akkori kor (19. század) intézményeire akarják „erőltetni”, holott a római jog csak eredeti jelentőségében és történelmi kontextusán belül vizsgálható érvényesen. Ha ezeket a kritikákat figyelembe vesszük, egyértelművé válik, hogy a szerző egyik vélekedéssel sem ért teljesen egyet, viszont a *Kantra* alapuló észjogi gondolkodáshoz áll legközelebb.

Számba vesz ezen túl különböző jogbölcseleti iskolákat, amelyenek az „*eklektikusok*” és a „*sensualisták*”³⁸ voltak, de konklúziójában elveti ezeknek filozófiai vezérelveit. A könyv utolsó fejezetében a magyar *jogbölcselet fejlődését tárgyalja, ahol olyan szerzők munkásságát emeli ki, mint Virozsil Antal, Pulszky Ágost, vagy Pikler Gyula*. Előbbi a természetjog rendszerét adta közre latin és magyar nyelven, az utóbbi kettő a jogi alaptan és a jogtörténet terén jeleskedett. Azonban *Werner* kénytelen elismerni, hogy a kortárs,

³² Uo. 99–100. pp.

³³ KANT 1785, 327. p.

³⁴ WERNER 1903, 104. p.

³⁵ Uo. 117. p.

³⁶ Uo. 117–8. pp.

³⁷ Uo. 124. p.

³⁸ Filozófiai iskola, melynek követői a jog és az erkölcs lényegét az érzéki gyönyörben és haszonban keresték. Álláspontjuk szerint az érzéki vágyak természetesek, ezért a kielégítésük is az. Ameddig terjednek a szükségletek, addig terjednek a jogok. WERNER 1903, 156. p.

főleg a kortárs magyar jogelméleti gondolkodás még nagyon gyerekcipőben jár, és nagy utat kell bejárni a stabil állapot eléréséig: „Mindezek után a bölcsészeti jogtudomány történelmi fejlődésére visszapillantva, azon eredményre jutunk, hogy a krízis, mely e tudományt végveszéllyel fenyegeté, még korántsem szűnt meg s hogy sok itt a teendő annak végképeni megszüntetésére. A krízis mindaddig nem fog megszűnni, míg e tudomány tiszta idealismus speculatiójától el nem vonatik s realisabb alapokra nem fektetik [...]”³⁹

Az előbbieken tárgyalt mű előzménye, vagy inkább szellemi kútforrása Friedrich Adolf Schilling lipcei jogtanár *A természetjog kézikönyve* című tankönyve volt, melyet Werner fordított magyarra. A második fordításhoz fűzött előszavában megjegyzi, hogy: „Midőn Schilling természetjogi kézikönyvét először közrebocsátám, azon hiszemben voltam, miszerint addig, míg huzamosb időszak lefolytával második kiadásra lesz szükség, képes leszek egy, habár nem is minden tekintetben eredeti, de mégis a hazai tanügyi viszonyoknak megfelelőbb természetjogi kézi-, illetőleg tankönyvet összeállítani. Azonban minél mélyebben és behatóbban igyekeztem a bölcsészeti jogtudomány körét s annak irodalmát megismerni, annál jobban meggyőződtem arról, hogy ha ezen a nélkül is krízis alatt álló téren csak részben is alkotni akarok, jóval hosszabb s kimerültebb tanulmányozásra van szükség. Az alkotás és összeállítás ott, hol a gondolkodás tételesjogi szabványokkal úgy is meg van kötve, sokkal könnyebb, mint ott, ahol a gondolkodásnak magának kell keresni, s ugyszólván teremteni a kiindulási és megállapodási szempontokat. Ez egyik és fő oka annak, hogy Schilling fordítását második kiadásban bocsátom ez alkalommal sajtó alá.”⁴⁰ Az előszó további részeiben azt is szóvá teszi, hogy nézetei, bár sok tekintetben eltérnek az eredeti szerző nézeteitől, a könyvet jobbnak látta nem kiegészíteni, illetve kommentárokkal ellátni, mert az szerinte szükségtelenül még terjedelmesebbé tette volna. Szerinte az előszóban történő előadások alkalmasabbak a tapasztalt hiányosságok pótlására.⁴¹ Azzal zárja sorait, hogy „[...] azon meggyőződésben teszem le a tollat, miszerint nálunk a jogbölcsekedés iránti érdek még nem halt ki, sőt napról napra érezhetőbbé válik annak szükségessége.”⁴²

Schilling természetjogi művét a jog általános jelentőségének definiálásával kezdi. Szerinte – Werner fordításában – az ember „érzéki észlény.”⁴³ Ez a mai szemmel nézve talán mulatságos kifejezés mai megfelelője az, hogy az ember egyszerre ösztönös és racionális lény. Az ember szabad akarattal rendelkezik, ugyanakkor az érzéki (fizikai) világra van utalva, és az egyén kiszolgáltatottsága, illetve a közös életcélok megvalósítása miatt szükséges hogy az emberek közösségben éljenek, ami szabályokat és megkötéseket von maga után. A jog tulajdonképpen alapoka, célja tehát hogy az emberek külső szabadságának mértékét, társas életük viszonyait, rendjét határozza meg.⁴⁴ A jog alanyi és tárgyi értelemben létezik, tárgyi értelemben a jogszabályokat, alanyi értelemben az ennek megfelelő akarati képességet (jogsultság) jelenti. A joggal közeli kapcsolatban áll az igazság és a méltányosság fogalma, filozófiai kategóriája is. Az igazságot úgy határozza meg a szerző

³⁹ Uo. 195. p.

⁴⁰ SCHILLING 1880, 1. p.

⁴¹ Ez a fordulat talán magyarázat lehet Werner Rudolf „publikálási restségére”, hiszen – mint itt is utal rá – az előszót részesítette előnyben az írással szemben.

⁴² SCHILLING 1880, 2. p.

⁴³ Uo. 3. p.

⁴⁴ Uo.

tárgyi értelemben, mi szerint mindenkinek meg kell adni azt, ami őt illeti, alanyi értelemben pedig mint az ennek az elvnek megfelelő cselekvésmódot. A méltányosság lényege az előnyök és a hátrányok arányos kiegyenlítése. A méltányosságot és a jogot gyakran szinonim értelemben használják, de a méltányosság a (pozitív) jog ellenében is hathat.⁴⁵

A jogot csak ésszel és szabad akarattal megáldott személyekre, tehát az emberekre lehet alkalmazni. Ugyancsak az embernek lehetnek jogkötelességei, nem maga, hanem mások vonatkozásában. (Ezért az állatoknak nem lehet joga – jóllehet az embereknek velük kapcsolatos kötelességei is vannak.)⁴⁶ A következő szakaszban bizonyossá válik, hogy *Schilling* a jogot mint állami kényszert is elismeri, szemben a történeti jogi iskola egyes képviselőinek azon dogmájával, ami a jogot a régi szokásokból igyekszik eredeztetni.⁴⁷

Az eredeti, általános jogelveket a természeti viszonyokból, emberi életviszonyokból kell levezetni. Azon jogelveket, melyek az ember és az életviszonyok természetéből fakadnak s az ezekből levont következtetéseket nevezik természetjognak. „A természetjog neve” – mondja *Schilling* – „helyesebb felfogás szerint onnan származik, mivel az általa jelölt jog az ember és az emberi életviszonyok természetén gyökerezik, és azt az emberi ész által kifejtteni lehet, és kell.”⁴⁸ Feladata az általános jogelveket felkutatni, és azokból az emberek egymás iránti jogait és kötelezettségeit kifejtteni. A természetjogot három fő jogágra bontja *Schilling*, a természeti magánjogra, a természeti államjogra és a nemzetközi jogra. Az állam és a nemzetközi jog együttesen közjognak is nevezhető. A természetjog fő törvénye („*Jegfőbb jogtörvény*”) szerinte az, hogy „Külső szabadsággal úgy élj, hogy az a többiek jogaival és az emberi társas összlettel ne ellenkezzék.”⁴⁹ A jogok alanya a személy lehet, amely főleg a természetes személy, az ember, de már a jogi személyt is elismeri mint jogok, kötelességek alanyát.

Schilling további természetjogi megállapításai, *csak a fontosabb pontok* kiemelésével: a mai értelemben vett személyiségi jogokat az „ember ősjoga” néven tárgyalja. Ez magában foglalja mindazt, melytől személyiségünk fönntartása, kiteljesítése, elismerése függ. Alkatrészeinek tekinti „1. a jogot a személyi létezésre; 2. az emberi méltóság külső elismerésére; 3. a szabad külműködésre a jog határain belül, 4. a szerzésre általán, s a dolgok szerzésére és használatára különösen; az ügyforgalomra, s az ennélí őszinteségre és igazlelkűségre; 6. végre a jogot az önvédelemre.”⁵⁰ Ezeket a modern polgári jog hasonló módon tartja számon, a személyi létezés joga ma az élethez és testi épséghez való jog. Az egyedüli különbség, hogy *Schilling* számára a római jogból kikövetkeztetett az emberi arc jelenti a garanciát a személyiség létezésére. Azt is kiköti, hogy ebből nem származatható jog az öngyilkosságra, öncsonkításra, mivel ezek észellenes és az isteni világrend, erkölcs ellen való cselekedetek.⁵¹

A társasági jogba beveszi az egyházat is, mint örökös fenntartású vallási társaságot. Szerinte a vallás, egyház alapvető fontosságú az „emberiség célja és legszentebb érde-

⁴⁵ Uo. 4–5. pp

⁴⁶ Uo. 7–8. pp.

⁴⁷ Uo. 8. p

⁴⁸ Uo. 11. p.

⁴⁹ Uo. 27. p.

⁵⁰ Uo. 76. p.

⁵¹ Uo. 77–78. pp.

kei” elérése végett. Az államjogot három részre osztja, az állam és az állampolgárok jogviszonyai, az uralkodó (szuverén) jogai és kötelezettségei, és az állampolgárok egymás közti jogviszonyai. Bár az oligarchiát és a demokráciát is elismeri, *Schilling* egyértelműen a monarchia (egyeduralom) mellett teszi le a voksát, ezért azt bővebben tárgyalja. Az állam szuverenitását voltaképp az istentől eredezteti, de leírja, hogy kell hozzá olyan törzsek vagy embercsoportok szövetkezete, akik egy egységes államként kívánnak élni, és a maguk ügyeinek ellátására vezető(ke)t választanak.⁵² A nemzetközi jogról: a nemzeteket megközelítőleg ugyanazok a jogok illetik meg, mint az egyéneket (azaz a nemzeti létezés joga, a jog a nemzeti méltóság külső elismerésére, a szabad külműködésre és a jogszerzésre.)⁵³ A nemzetközi jog végcélja *Schilling* szerint a nemzetek közti örök béke elérése lenne, amely érdekében létre kellene hozni egy nemzetközi szervezetet, vagy esetleg egy világkormányt (jóllehet az általa idézett jogfilozófusok véleménye megoszlik erről.)⁵⁴ Mindezeket azért volt fontos említeni, mert *Werner* tanítási praxisának jelentős részében *Schilling* tankönyvét tanította természetjog címén, illetve ha nem is értett vele egyet mindenben, természetjogi és jogbölcséleti gondolkodásmódját ő befolyásolta legmélyebben.

Werner Rezső büntetőjogi munkássága is számottevő. Első jelentős ilyen témájú könyve, az 1881-es *A magyar büntetőjog általános elvei* a Csemegi-kódex és a kapcsolódó joganyag (az 1878: V. és 1879: XL. törvénycikkek) minél hívebb magyarázatát tűzte ki céljául. Az akkoriban friss büntető törvénykönyv alapjaiban változtatta meg a magyar büntető igazságszolgáltatás szervezetét, erre reflektált művében a szerző, illetőleg a német és olasz jogiskolák nézeteit összehasonlította benne az akkori magyar büntetőjog alapfogalmaival. *Werner* tisztában volt a műve hiányosságaival is, miután az életbeléptetési törvény, a releváns kormányrendeletek, valamint az 1852. évi Bktv. és az 1855. évi katonai büntetőtörvénykönyvek rendelkezéseit a műve nem tárgyalja, jóllehet szándéka volt, hogy egy következő kiadásban ezeket is beleszerkeszti.⁵⁵ A büntetőjog ebben az érásban már közjogként volt számon tartva, miután a magánbosszú intézményét a polgárosodó államok eltörölték.

Werner elismeri, hogy a büntetőjog alanyi értelemben véve nem csak az államot, hanem egyes közösségeket (például család, iskola, egyház) is megillet, az ő szabályaik érvényesítése végett („fegyelmi fenyítékjog, *Züchtigungsrecht*”), ez azonban csak addig terjed, amíg az ő fegyelmi jogosítványaik érnek, illetőleg ameddig a társadalom nagyobb részét jogaikban nem korlátozzák. Maga az állami büntetőjogot is lehet tágabb és szűkebb módon értelmezni, a törvényhozás rendszerint az állami fegyelmi vétségeket és a rendőri kihágásokat is ide sorolja, jóllehet a büntető jogtudomány csak a tulajdonképeni bűncselekmények, azaz a büntettek és vétségek definiálására és megbüntetésére szorítkozik.⁵⁶ A büntetés céljával kapcsolatban számos jogfilozófus nézeteit idézi. *Kant* szerint a büntetőjog az ész feltétlen követelményén alapul. Nem azért kell büntetést alkalmazni, hogy általa bármilyen célt elérjenek, hanem szimplán, mert bűncselekmény került elkövetésre, ami nem maradhat büntetlenül. *Hegel* a büntetést nem az „észpa-

⁵² Uo. 212. p.

⁵³ Uo. 350. p.

⁵⁴ Uo. 403–404. pp.

⁵⁵ WERNER 1881, 1–3. pp.

⁵⁶ Uo. 4–5. pp.

rancsból” hanem magának a bűncselekménynek tényéből vezeti le. A jog szerinte ugyanis a megvalósított szabad (általános) akarat. A jog megsértése jogtalanság, amit a társadalomnak meg kell torolnia. A különböző hittani jogi iskolák szerint a bűncselekmény az isteni világrendet megsértő tett, amely miatt Isten átengedményezi az emberi társadalomra a bosszú (büntetés) végrehajtását.⁵⁷

A főbüntetések a halálbüntetés, a szabadságvesztés (államfogház, fogház, börtön, fegyház) és a pénzbüntetés voltak. Mellékbüntetésként lehetséges volt a hivatalvesztést és a politikai jogok átmeneti felfüggesztését kiszabni. A halálbüntetésről szóló részben *Werner* megjegyzi, hogy jelentős vita van a halálbüntetés megszüntetéséről. Az abolicionisták a teljes megszüntetésért kampányolnak, a konzervatívok a fenntartásáért, illetve van egy harmadik, fontolva haladó álláspont is, amely a halálbüntetés megszüntetését csak fokozatosan, a társadalmi fejlődés magasabb pontra érésével tudja elképzelni. *Werner* is ezen az állásponton van, és hivatkozik *Löw* azon véleményére, mely szerint, ha a halálbüntetést még Belgiumban, Angliában, Németországban sem törölték el, sőt van olyan ország, ahol visszavezették, akkor mennyivel károsabb lenne eltörölni az alacsonyabb erkölcsi és technológiai színvonalon élő magyar társadalomban.⁵⁸

1888-as tankönyve, a *Büntettek, vétségek és kihágások* számos kiadást megért, többek közt a selmezbányai akadémián⁵⁹ az 1900-as évek elejéig a kötelező tananyag részét képezte.⁶⁰ Ez a kötet a büntető törvénykönyv különös részének gyakorlatias, kommentárokkal ellátott feldolgozása. A tankönyvet lapozgatva az az érzésünk támadhat, hogy a magyar büntetőjog különös részének váza az elmúlt 150 évben nem, vagy csak alig változott. Természetesen ma már abszurdnak hat, hogy például a király megölése nem emberölésnek, hanem a felségsértés egy minősített esetének minősült, illetve hogy a párbaaj sajtóképi bűncselekmény volt. Egy ellenpélda: a gazdasági bűncselekmények a kor színvonalához képest igen előrelátó módon voltak meghatározva és szankcionálva.⁶¹

Werner büntetőjogban szerzett jártasságát igazolja továbbá pár fennmaradt releváns tanulmánya. *A dolus és culpa jelentősége a magyar büntetőjogban* című tanulmányban ezen jogintézmények fajtáit és jelentőségét írja körül. *A tanulmány a Magyar Igazságügyben négy részben jelent meg.*⁶² *A dolus* lényege, hogy a bűncselekményre vonatkozó akarat és tudat is együttesen jelen legyen, egyébként csak *culpa* állapítható meg. *Werner* a cikkben az akkoriban irányadó jogtudományi vélemények mentén halad, a szándékoságnak három fajtáját ismeri el, az előre megfontolt, a nem előre (egyszerűen) megfontolt és az indulati szándékoságot. *Feuerbach* szerint előre megfontolt és meg nem fontolt szándék létezik, de ezt a szerző mint túlzott egyszerűsítés felé hajló elméletet vitatja. Említésre kerül még *Carrara* pisai jogtanár elmélete, aki a szándékoságot négy részre bontja „1. az első fokot képezi azon eset, hol az akarat teljes önkényessége annak teljes állhatatosságával találkozik (dolo freddamente premeditato); — 2. a második fokot képezi, hol az akarat kevésbé önkényes, de kitartó — (semplice deliberazione); — 3. a harmadik fok, hol az akarat teljes mértékben önkényes ugyan, de annak állhatatos-

⁵⁷ Uo. 12–14. pp.

⁵⁸ WERNER 1881, 227–228. pp.

⁵⁹ A mai Miskolci Egyetem jogelődje.

⁶⁰ A Miskolci Egyetem 2006.

⁶¹ WERNER 1882. 11.p. 20. p. 64–72. pp.

⁶² WERNER 1879. 1.r. 1-28, 2.r. 133–156. 3.r. 285–305. 4.r. 401–413. pp.

sága hiányzik (semplice volontà); 4. a negyedik fok végre, hol az akarat önkényességére csekély és kitarása hiányzik (impeto degli affetti)⁶³, jöllehet ez a szerző számára nem fogadható el, mert Carrara csak az akarati, nem a tudati oldalra helyezi a hangsúlyt. A culpa két fajtájának létezését fogadja el, a tudatos és a nem tudatos gondatlanságot.⁶⁴ A befejező részben az ún. vegyes bűnösség, azaz a dolus és a culpa együttes fennállásának eseteit veszi sorra. A Jogtudományi Közöny így jellemezte a művet: „A munkálat - a Magyar Igazságügy szerkesztősége által tiz arany jutalommal kitüntetett pályamű, mely igen alaposan tárgyalja a felvett kérdést, s a jelen közleményben szól: a bevezetés után, a bűncselekményről, a bűnösségről és a bűnösség fajairól.”⁶⁵

Az „enyhébb intézkedés” értelme és alkalmazása című cikkben egyrészt értelmezni törekszik az enyhébb törvényt („mildestes Gesetz”), enyhébb intézkedés fogalmát, másrészt azzal érvel, hogy a mennyiségileg és minőségileg is enyhébb törvény szerint kell eljárni. Ez azért érdekes, mert maga a cikk megírásának apropója az 1878: V. tc. (Csemegi-kódex) elfogadása és hatályba lépése, amely az addig gyakorolt „bölcset bírői belátást” felülírja, helyébe a törvény betűje szerint determinált eljárást kerül.⁶⁶

Egy tanárnak azonban nemcsak doktrinális vagy kutatói munkáit, hanem oktatói munkáját, tanítványainak fejlődését elősegítő, tehetséggondozó és kritikai tevékenységét is illik figyelembe venni. Szinnyeinél olvasható, hogy Werner véleményes jelentést tett Somló Bódog magántanárának nyilvánítása alkalmából. Úgy értékelte Somlót, mint aki „kellő tájékozottságot és oly kiváló képességet tanúsít, mely sok reményre nyújt kilátást.”⁶⁷ Másik híres tanítványa Oberschall Pál büntetőjogász, bíró, aki 1899-től a pozsonyi jogakadémia tanított, 1901-ben a kolozsvári egyetemen magántanárként neveztek ki. (Később az I. világháború után a fegyverszüneti tanács, illetve az Országos Közművelődési Tanács tagja is volt.)⁶⁸ Ennek apropóján Werner írt Visszaesés című művéről véleményes jelentést. A jelentés szövege sajnos nem maradt fenn az utókornak, de valószínű, hogy pozitív módon értékelte Oberschall munkáját, mivel egy másik korabeli kritikusa Weisz Jenő úgy fogalmazott, hogy „[a] tudományos és pártatlan kritikának ezzel a könyvvel szemben is súlyosan éreztük hiányát s aligha tévedünk ha úgy hiszszük, hogy itt keresendő oka, hogy a magyar tudományos élet olyan nehezen izmosodik s a külföldi színvonal tekintetében még mindig csak az »óhajtvá sejtés«-nél tartunk.”⁶⁹

Werner munkásságával szemben felmerült az az utókori kritika, amelyet szocialista szemléletű kutatók, közülük kiváltképp Szabó Imre fogalmazott meg, hogy a feudalista társadalom intézményeit támogatta és megvédte, illetve hogy fő műve éppen ezért primitív és csiszolatlan.⁷⁰ Anélkül, hogy e kritika nyilvánvaló ideológiai indíttatását elemeznénk, elmondható, hogy Szabó megállapítása két okból is igazságtalan. Egyrészt mivel a kor színvonalának megfelelő tankönyvet írt, és az akkori légkörben ésszerűtlen lett volna a megsontosodott feudális intézményeket ennél súlyosabban bírálni; más-

⁶³ WERNER 1879, 2. r., 153. p.

⁶⁴ WERNER 1879, 3. r. 292–295. pp.

⁶⁵ DÁRDAI 1879, 31. p.

⁶⁶ WERNER 1880, 297–300. pp.

⁶⁷ LITVÁN 1973, 34. p.

⁶⁸ Magyar Életrajzi Lexikon 1982. 312. p.

⁶⁹ WEISZ 1902, 308. p.

⁷⁰ SZABÓ I. 1980, 192. p.

részt, mivel *Werner Rezső* maga is felismerte a korabeli magyar jogbölcsélet súlyos hiányosságait, s a társadalmi reformok, a haladás mellett tett hitet.⁷¹ Múlt és jövő különös „összezsapásának”, a jövőbe tett kiszólásnak tekinthető *A bölcsészeti jogtudomány történetének az a passzusa, mely szerint „[...] a communismus nemcsak keresztülvihetetlen, de ha keresztül vitetnék is, tönkretenné az egyéni szabadságot, s ezzel az egész ipart, társadalmat természetellenesebb békókba verné, mint a hűbériség.”*⁷²

Végző soron *Werner Rezső* azt a feladatot töltötte be tudományterületén, hogy az elődei jogfilozófiai gondolkodásmódját az akkori kor és az utókor számára megőrizze, továbbvigye. Mint történeti és természetjogi beállítottságú jogásztól az várható, nagy újdonságot írásaival nem szolgáltatott, de – művei tanúsága szerint – kiváló rendszerező elme volt. Tisztában volt az újdonságok fontosságával, és a tudományokban, kiváltképp a bölcséleti jogtudományban is a humanista szemléletet, a haladást, a progresszív felfogást támogatta.

III. Fontosabb művei

SCHILLING FRIGYES ADOLF: *A természetjog, vagy bölcséleti jogtudomány kézi könyve, összehasonlító tekintettel a tételesjog intézkedéseire.* Ford. WERNER REZSŐ. Budapest, 1869. 2. kiadás. Budapest, 1874. 3. kiadás. Pest, 1880.

A bölcsészeti jogtudomány történelme, kiegészítéssel Schilling természetjogi művéhez. Budapest, 1875. 2. jav. kiadás. Budapest, 1881. 3. jav. k. 1892. 4. k. 1900.

A dolus és culpa jelentősége a büntetőjogban. Budapest, 1879. Különlenyomat a M. Igazságügyből. 11/1. 11/2, 11/5, 12/4, 1879. 1.r. 1-28, 2.r. 133-156. 3.r. 285-304. 4.r. 401-413. pp.

Véleményes jelentés dr. Somló Bódog habitálási értekezése tárgyában. Kolozsvár, 1899.

Dr. Oberschall Pál Visszaesés cz. művére vonatkozólag. (Magántanárú képzése céljából.) Kolozsvár, 1901.

A büntettek, vétségek, kihágások. A magyar büntetőtörvénykönyvek (1878. 5. és 1879. 40. t.-cz.) iskolai használatra. Franklin-társulat. Budapest, 1882.

Az „enyhébb intézkedés” értelme és alkalmazása. Jogtudományi Közlöny. 44. sz. 1880. október, 297-300. pp.

A bölcsészeti jogtudomány történelme. 5. kiadás, Franklin-társulat. Budapest, 1903.

A magyar büntetőjog általános elvei. Az 1878: V. és 1879: XL. törvénycikkek alapján. Franklin-társulat. Budapest, 1881.

⁷¹ WERNER 1903, 195. p.

⁷² Uo. p. 173.

IV. Irodalomjegyzék

- Budapesti Hírlap 1894. szeptember 8. 248. sz. 11. p.
Budapesti Hírlap 1907. ápr. 17. 92. sz.
- DÁRDAI SÁNDOR: *Jogirodalmi szemle*. Jogtudományi Közlöny, 1879. jan. 24. 4. szám. 31. p.
- KANT, IMMANUEL: *Grundlegung zur Metaphysik der Sitten*. Riga, 1785.
- KISS MÓR: *Rectori beszámoló beszéd*. Beszéd, a melyek a Kolozsvári Magyar Királyi Ferencz József Tudományegyetem 1905/6. tanévi rectora és tanácsának beiktatása és a tanév megnyitása alkalmával 1905. évi szeptember hó 17.-én tartattak. Fasciculus I. Ajtai K. Albert Könyvnyomdája. Kolozsvár, 1905. 13–14. pp. (SZTE Levéltár)
- KOPCSÁNYI KÁROLY: *A Pécsi Jogakadémia multja s jelene*. Pécsi Irodalmi és Könyvnyomdai Részvénytársaság. Pécs, 1897.
- LITVÁN GYÖRGY: *Egy magyar tudós tragikus pályája a század elején*. Valóság. 16/8, 1973. 34. p.
- Magyar Életrajzi Lexikon*: 2. kötet, L-Z. Oberschall Pál. Akadémiai Kiadó, Budapest, 1982. 312. p.
- Magyarország tisztí cím- és névtára*. Magyar Királyi Statisztikai Hivatal, Budapest. 3. évf. 1884. 266. p. 326. p.
- Magyarország tisztí cím- és névtára*. Magyar Királyi Statisztikai Hivatal. Budapest. 6. évf. 1887. 326. p.
- MEZEY BARNA: *Előszó*. In: TAKÁCS PÉTER (szerk.): *Az ELTE Állam- és Jogtudományi Karának tudományos szakirodalmi munkássága*. ELTE Állam-és Jogtudományi Kara. 2006.
- MINKER EMIL: *Szeged egyetemének elődei*. Szegedi Tudományegyetem. 2003. 68–69. pp.
- A Miskolci Egyetem, Könyvtár, Levéltár, Múzeum története*, 2006. http://kvt96.lib.unimiskolc.hu/tortenet/08_muzealis/08_4.html . (letöltés ideje: 2019. december 21.)
- Pesti Napló 144. sz. (A Pesti Napló kiküldött tudósítójától.) 1894. május 26. 9. p.
- Római Katolikus Egyház: *Kereszteltek 1838–1852 Kalocsa* (anyakönyv). Filmre vette a Genealogical Society of Utah, Salt Lake City, Utah, 1964. 31. p. (www.familysearch.org)
- SZABADFALVI JÓZSEF: *A magyar jogbölcseleti gondolkodás kezdetei*. Gondolat Kiadó. Budapest, 2011.
- SZABADFALVI JÓZSEF: *A kolozsvári egyetem szerepe a magyar jogbölcseleti gondolkodás megújításában*. Acta Universitatis Sapientiae, Legal Studies. 5. sz. 2016, 213–237. pp.
- SZABADFALVI JÓZSEF: *A történeti jogi szemléletmód hazai históriájához*. Zempléni Múzea, 2008/4, 32. sz. 13–18. pp.
- SZABÓ BÉLA: *Werner, Rezső (Rudolf), 1838–1907. Jurist*. Österreichisches Biographisches Lexikon, 16. köt. Institut für Neuzeit- und Zeitgeschichtsforschung, 2019, 139f. p. https://www.biographien.ac.at/oebl/oebl_W/Werner_Rezsoe_1838_1907.xml. (Letöltés ideje: 2019. december 12.)
- SZABÓ IMRE: *A burzsoá állam-és jogbölcselet Magyarországon*. 2. kiadás. Akadémiai Kiadó. Budapest, 1980.
- SZTE Nemzetközi jogi és Európai jogi Tanszék: *Werner Rezső Rudolf (1838–1907). Jogbölcselet, nemzetközi jog (1888–1904)*. <http://www.juris.u-szeged.hu/karunkrol/tanszek-tortenete-150727/werner-rezso-rudolf-1838>. (Letöltés ideje: 2019. november 25.)